

דף כה

'מדם הפר... ולא מדם התמצית' – 'דם התמצית' הוא דם היוצא על ידי מיצוי, שותת ואינו מקלח (ע' משנה כריתות ה,א ובמפרשים). ואינו קרוי 'דם' ואין האוכלו בחיוב כרת, מלבד לדעת רבי יהודה (שם). אך גם לדבריו, לענין כפרה אינו מכפר שנאמר כי הדם הוא בנפש יכפר – אינו מכפר אלא דם שהנפש יוצאה בו (עפ"י גמרא להלן לה. ע"ע בפרוש רש"ר הירש ויקרא ד,ה).

'ולא מדם העור' – על דם העור לענין איסור אכילת דם וחיוב מליחה – ע' ט"ז יו"ד סוס"י כג; תבואות שור ומנחת יעקב שם; פרי מגדים בפתחה כוללת למליחה; הגהות חשק שלמה יומא מח: שבת הלוי ח"ט קנא.

'דם מהפר יקבלנו' – אם תאמר לעכב מנין [והלא במשנה שנינו נשפך ואספו – פסול]? יש לומר לפי שכמה פעמים נאמר בפרשה ביטוי זה, 'דם הפר / החטאת' – הרי שנה עליו הכתוב לעכב (שפת אמת; זבח תודה). בספר אור הישר הביא דרשה נוספת בתורת כהנים (ויקרא – נדבה ד) 'הדם – הדם שנתקבל בכלי'.

'צריך שיקבל את כל דמו של פר...' – היינו למצוה ולא לעכב (כן מבואר בכמה מקומות בגמרא, וברמב"ם מעשה הקרבנות ד,ח פסולי המוקדשין א,כו וע"ש בכס"מ; תוס' להלן לד: ד"ה למעוטי. וע"ע בשפת אמת יומא מח:).

'...שנאמר ואת כל דם הפר ישפך (כצ"ל)... אם אינו ענין לשיריים דהא ליתיה לכוליה דם, תניהו ענין בקבלה' – והוא עומק הפשט, כי אם הכוונה על כל הדם הנותר לאחר שזרק, שישפכנו ליסוד, היה לו לומר 'ואת כל הדם' כמו שכתוב בפר העדה, ומכך שכתוב כל דם הפר משמע שישפוך כל דמו של פר [דם הנפש, הנקרא סתם 'דם' או 'דם הפר' כנ"ל] על היסוד. ואם לא קיבל בתחילה את כל הדם, הרי השיריים שבצואר הבהמה נעשים 'דחויים' ונפסלו, כפי שלמדו להלן (לד: מן המקראות – על כרחנו שמדובר שנתקבל כל דם הפר בכלי. ומכאן נשמע שמצוה לקבל כל דמו. [ולכן גם כתוב דם הפר בה"א הידיעה, כמו שלמדו להלן (בע"ב) הפר בתמימותו, והיינו בשעת קבלה ולא בשעת שפיכת הדם על היסוד] (משך חכמה ויקרא ד,ה).

'השוחט צריך שיגביה סכין למעלה שנאמר ולקח מדם הפר ולא מדם הפר ודבר אחר' – ובדיעבד, אם נטף מן הסכין לתוך הכלי – נראה שכשר לפי שבטל הדם הפסול ברוב. [ואף לפי מה שכתבו התוס' (כו. ד"ה שחט) שאינו בטל במקדש משום גזירה, אין נראה שגזרו באופן זה שאינו מצוי לענין דיעבד] (זבח תודה).

וכן נטה השפ"א ביזמא מח עפ"י הגמרא והרמב"ם. אולם כתב שמהתוס' שם משמע שנקטו לפסול אף בדיעבד. ובדומה צידד בשפת אמת (כריתות כב). שדם התמצית שנתקבל יחד עם דם הנפש – כשר (ע"ע להלן עט: ובפירוש רש"ר הירש ויקרא ד,ה), ואולם אם נתקבל בפני עצמו פסול, ואפילו נתערב אח"כ עם דם הנפש.

(ע"ב) 'האי מאי, בעי מיניה אויר שאין סופו לנוח וקא פשט ליה אויר שסופו לנוח' – כבר תמה בחזון-איש, מה ההפרש בין נפתחו שוליו שנחשב 'אויר שאין סופו לנוח', ובין קלט מים שמזנקים לחבית, שנחשב 'אויר שסופו לנוח' – מה נפשך, אם הולכים אחר המצב הסופי, הלא בשניהם בסופו של דבר לא נח בכלי, ואם הולכים בתר מעיקרא – בשניהם היה במצב שסופו לנוח. ופרש כל הסוגיא בדרך שונה מפירש"י. ע"ש.

ואמנם לפי מה שמבואר לפרוש רש"י, ההגדרה נקבעת לפי המצב שהיה הדבר באותה שעה לולא מעשה האדם. ולפי זה יוצא שדם שהיה למעלה מן הכלי ולא נפתחו שוליו, ובא ולקח בידיו [או בכלי חול] מן הדם שבאוויר – הדם כשר. ואכן כך כתב בספר מנחת חינוך (קטו, יג) מסביר פשוטה.

יתרה מזו כתב ב'זבח תורה', אם שחט למעלה מן הכלי, ואחר כך נעתק הכלי ממקומו ונשפך הדם על הרצפה – כשר, שכיון שהגיע הדם לאויר שממעל לכלי – כמונה בכלי דמי, כי היה זה 'אויר שסופו לנוח'. ורק בשנפתחו שוליו נחשב כאויר שאין סופו לנוח. ואולם בסוף דבריו נשאר שם ב'צריך עיון' מפני משמעות לשון הרמב"ם.

ויש מקום לחלק בין מעשה בדם למעשה בכלי; הקולט את הדם מן האויר [או את המים המזנקים, כמוכא בכרייתא] – הרי הדם באותה שעה נמצא באויר שסופו לנוח בכלי, אבל אם עשה מעשה בכלי ולא בדם כגון שהזיז את הכלי, הוברר שהאויר לא היה סופו לנוח בכלי. [אלא שצריך באור מדוע נקטו מקרה רחוק שנפתחו שוליו ברגע קט זה שהיה באויר, ולא אמרו בפשטות שהכלי הוסיף ממקומו ונשפך הדם על הרצפה].

יש מי שכתב שאע"פ שאויר כלי ככלי, אינו ככלי ממש לקדש הדם (ע' שבט הלוי ח"ד סא, יג; ח"ו קונטרס הקדשים ז, א ה). ושוא ה"ה כשהדם בתוך הכלי ממש, כל שלא הונח בתחתיתו – לא קידש. (ולפי"ו יש מקום ליישב דברי הגאון בעל חלקת יואב, מתמיהת האבנ"ז או"ח תלג, ע"ש).

'חבית בעא מיניה ופשט ליה מזרק – אי אתה מודה במזרק שאי אפשר לו בלא זינוק' – ולפי מה שנסתפק שאויר שסופו לנוח אינו ככלי – יעשה מזרק גדול כדי שיוכל להכניס צואר הבהמה לתוכו [שהרי בתוך מחיצות הכלי לא היה ספק כלל שלא ייחשב כמונה בכלי] (עפ"י חזו"א ה, ז).

ומובן לפי זה מה שפשט ממזרק; שלכאורה יש לשאול כיון שרק כך אפשר לקבל, על כרחך כשאמרה תורה 'מדם הפר' – כך היא מצוותו, שיקבל מן האויר, וכיצד יש ללמוד מכאן לשאר מקומות, לדון אפשר משאי אפשר? – אך באמת גם כאן אפשר, באופן שהצואר נתון בתוך מחיצות הכלי. ופשט לו מכך שאין צורך לעשות כן, מוכח שפשט הדבר שגם האויר העליון הרי הוא ככלי, ויש כאן קבלה ישירה מגופו של הפר.

משמע לפי המסקנא כפי פרוש רש"י, שאם צואר הפר לא היה כנגד אויר הכלי – אין כאן קבלה כשרה, שהרי לא קיבל ישר מהפר אלא מן האויר שמחוץ לכלי, ופסול. ואולם מלשון הרמב"ם אין במשמע כן, וצריך עיון כיצד יפרש דברי הגמרא 'ופשט ליה מזרק' (זבח תורה ד"ה נשפך).

נראה שאם הדין שכשר בדיעבד, יש לפרש שפשט לו מכך שלכתחילה מקבלים מן האויר, ואין מכניסים צואר הבהמה למחיצות הכלי, וכאמור. ואולם עצם הדין שכשר בדיעבד צריך באור בסברא, שכשם שנשפך על הרצפה פסול בדיעבד, כמו כן מן האויר שאינו 'אויר כלי', לא נתקיים 'דם מהפר יקבלנו'. וצריך לחלק בדוחק בין מצב שהדם נחשב כמונה במקום אחר ובא ממנו לכלי, שאז פסול, ובין מצב שלא היה מונח במקום אחר, אך גם לא בא ישיר מן הפר, שאמנם חיסר מצוה אך אינו נפסל, וכזה הוא דם הבא מן האויר.

'נתן התם, נתן ידו או רגלו או עלי ירקות כדי שיעברו מים לחבית – פסולין... אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור – הויתן על ידי טהרה תהא' – רש"י כתב שדין 'הויתן על ידי טהרה תהא', אמור הן לענין קידוש מי חטאת, הן לענין מקוה. וכן היא שיטת רבנו שמשון (מקואות ה, ה). וכן נקטו בפשיטות הרשב"א בתשובותיו (ח"ג רכה; וב'מיוחסות' רכז). והרשב"ץ (ח"ב נו).

ואולם הרא"ש (בתשובה לא, ו) הקשה על כך מכמה מקומות, וכתב לחדש שתנאי זה נצרך רק לענין דין 'מים חיים' – כלומר, לענין קידוש מי חטאת ולענין טבילת זב וזבה במעיין, אבל בור ומקוה מים, כשרים הם בידי אדם ואין צריך שתהא הויתן ע"י דבר שאינו מקבל טומאה.

[וכן נראה שנקט הרא"ש שם בדעת הרמב"ם, שכתב שמקוה שכל מימיו שאובין – פסול מדרבנן, והלא הווייתו ע"י דבר המקבל טומאה. וכן כתב בשו"ת דברי אמת (מקואות דף נג, ב), והביא שם שכן גם שיטת המרדכי בשבועות בשם הרא"ם. וכן כתב בדעת הראב"ד.

וכן כתב הגר"ח הלוי (מקואות ט, ט) בדעת הרמב"ם מחמת הכרח אחר, שדין 'הווייתו ע"י טהרה' אינו אלא במעין ולא במקוה, וע"ש בטעם הדבר. וכיו"ב כתב בשו"ת אבני נזר יו"ד רפט].

אלא שכתב לבסוף: 'מכל מקום לא הייתי רשאי לעשות מעשה'. וסיים שם שהרוצה לצאת מידי ספק, שלא יהא נידונד איסור, אם מתקין סילון של מתכת להבאת המים למקוה, יעשה בענין שפי הסילון לא יגע על אוירו של המקוה אלא יישאר חוצה לו, או שישים בפי הסילון-מתכת, סילון של חרס או של עץ, שממנו יישפכו המים לאויר המקוה, שהרי מבואר בסוגיתנו שאין לפסול ע"י דבר המקבל טומאה אלא אם מגיע אותו דבר עד אויר הכלי.

וכן נפסק בשלחן ערוך (יו"ד רא, מה), שאין להמשיך מים למקוה ע"י דבר המקבל טומאה אלא באופן זה שהמים נמשכים הלאה מפי הצינור ורק אח"כ מגיעים לאויר המקוה.

'אמר רבי חייא אמר רבי יוחנן: זאת אומרת, אויר כלי ככלי דמי' – כי אם לאו ככלי, נמצא שהמים באים לתוך הכלי מ'אויר כלי' ולא מדבר המקבל טומאה, ואין הווייתו ע"י טומאה.

ויש לעיין הלא צריך שיהיו מים חיים אל כלי – שתהא חיותו בכלי, כלומר שהמים יתמלאו בכלי מעצם חיותם, מהמעין. ואם כן, גם כשביאתו לתוך הכלי היא מהאויר, הלא עיקר הכשר המילוי הוא בכך שהמים מחוברים באותה שעה למעין, וכיון שהחיבור נעשה ע"י דבר המקבל טומאה, עדיין יש כאן הוי' על ידי טומאה שהרי ללא אותו חיבור אין כאן 'מים חיים'. ואם כן קשה כיצד מוכיח מכאן שאויר כלי ככלי דמי, הלא גם אם אינו ככלי מובן הטעם שהם פסולין.

ונראה שלכך פרש הרמב"ם (פרה ו, ה) באופן שונה מרש"י, שאין מדובר כשהחיבור למעין נעשה על ידי ידו וכדו', אלא מדובר שנתן את החבית במים ודחק המים בידי או ברגליו או בעלי ירקות, כדי שיעברו המים לחבית, או שיקע דבר המקבל-טומאה במים כדי שיגברו המים ויעלו ויישפכו לחבית. הרי שמדובר באופן שהמים מחוברים למעין גם בלעדי הדבר המקבל טומאה, באופן שהדבר המק"ט משמש רק כגורם ומסייע למעשה המילוי. ועל כן, כל שהגיעו המים לאויר הכלי, שכבר אין צורך לסיועו של הדבר המק"ט – פקע דין הווייתו ע"י טומאה. ומובנת ההוכחה שאויר כלי ככלי דמי, שאם לא כן, כבר פקע מהם מעשה ההויה שעל ידי טומאה, באותו שלב שהגיעו לאויר הכלי.

אכן בשיטת רש"י נראה שגם מים המנותקין מן המעין לא פקע מהם דין 'מים חיים', וכך היא שיטת רבנו תם בדין גל שנתלש (ע' תורת הבית ריש הלכות מקואות). נמצא שלשיטתם שאין צורך בדבר המקבל טומאה להוויית שם 'מעין', שאין צורך בחיבור למעין כאמור, הלכך אם אויר לאו ככלי דמי – כשרים, כי גם ללא חיבורן יש כאן 'מים חיים'. אבל שיטת הרמב"ם (מקואות ט, יח) שגל שנתלש מן המעין אין דינו כמעין ואינו מטהר ב'זוחלין', ולשיטתו זו הוצרך לפרש שמדובר כשהמים מחוברים למעין ללא הדבר המקבל טומאה (ועפ"י חדושי הגר"ח הלוי מקואות ט, ט).

ע"ע יד דוד כאן; אמרי משה א, כט לג-לה.

ז'לקח מדם הפר – פר שהיה כבר' – נראה שהדרש הוא מ'הפר' – משמע אותו פר כמות שהיה בשעת שחיטה. כלומר שיישאר בתמותו. ומצינו דרשות כעין זו מ-ה' הידיעה – המורה על שלמותו של הדבר מעת שהוא ידוע לנו משכבר (ע' חולין יא [ועתוס' שם] 'העגלה הערופה' – כשהיא שלמה תיהוי. וכן להלן ס. 'אצל

המזבח' – בזמן שהוא שלם. וכן להלן צג: 'וטבל במים, וטבל בדם' – שיהא שיעור טבילה מעיקרא. וכהנה רבות (וע"ע מנחות ט:). ע' בספר 'הדקדוק כיסוד בהלכה' לר"י ילין. מוסה"ק תשל"ג עמ' עב ואילך).

ומה נפלא הדבר שבכל החטאות נאמר תמים מלבד בפר העדה; לפי שבכולן כתוב ולקח מדם.. חוץ מפר העדה שאין מוזכרת קבלת הדם אלא ההולכה בלבד, ואילו היה כתוב בו 'תמים' היה במשמע מאותו פר תמים המוזכר מקודם, וזה אינו, שהרי רק בשעת הקבלה צריך שיהא 'הפר' בתמימותו, ולא בשעת ההולכה (עפ"י משך חכמה ויקרא ד, ד"ה אמר; ד, יד ד"ה בפרשת).

נקט כדבר פשוט שבשעת הולכת הדם אין צריך שתהיה תמימה. וכן כתב בספר זכר יצחק (מו, א) בפשיטות על סמך סוגיותנו. וצ"ב שלא העירו מדברי השיטמ"ק (כו) שכתב להפך, שהרי בכל מקום ההולכה בכלל הקבלה. וב'זבח תודה' נסתפק בדבר.

'תרגומא אבן שנה' – כלומר צריך להיות 'בן שנה' בשעת ההולכה והזריקה אבל 'תמים' אין צריך אלא בשעת הקבלה. ואם תאמר וכי סכינא חריפא מפסקת את הכתוב שה תמים זכר בן שנה... יהיה? ויש לומר, סברה יש בדבר; הקבלה הרי היא עבודה בפר כולו, [ולמדנו זאת מולקח מדם הפר – פר שהיה כבר], ולכן אם יש בו מום בשעת הקבלה נפסלה הקבלה, אבל עבודות ההולכה והזריקה מתיחסות לדם בלבד ולא לפר, ולכך מום שנפל בפר אינו שייך לאותן עבודות. לא כן דין 'בן שנה', הרי הוא שייך ג"כ כלפי הדם כשם ששייך בבשר ולכן הוא פוסלן (סברא זו נזכרת בזכר יצחק ח"א מו, א).

'ככתבם וכלשונם'

(ע"ב) 'אמר ליה תרדא...' – זו לשון רבי יאיר בכרך, בשו"ת 'חות יאיר' (קנב): '...כי ודאי אף על פי שנקראו תלמידי חכמים שבבבל 'חובלים' במסכת בבא בתרא, לא מצד הריקודים והצעקות גדולות ומרות והכאת כף אל כף כא"ל נלחמים זה מול זה, או מצד הקנטורים וזלזולים חלילה, כי לא על סגנון זה נאמר 'כי ידברו את אויבים בשער' שאב ובנו רב ותלמידו נעשו אויבים, רק מצד שהם מתנגדים בסברותיהן ובראייתן... ומה שאמר רב 'כמדומה לי שאין בו מוח בקדקדו' – היינו, שמותר לרב להוכיח לתלמידו בדברים קשים כדי לזרזם שיעיינו וישגחו וישמרו מן הטעות והשגיאה... לכן, מפני שרבי ידע בלוי שאדם גדול ומופלג הוא, ולא היה ראוי שיטעה אם לא ממיעוט עיון והשגחה, לכן דיבר אליו קשות, חלילה לא מכעס או מגובה רוחו, והרי תניא משמת רבי בטלה ענוה, ולפעמים אמרו בדרך מליצה ובדיחותא... וכי האי גוונא מה שקראו אמוראי לחבריהם 'תרדא'... כולם יש לומר שהיו חבריהם וגדולים מהם, ולא קפדי כלל'. (ע"ש עוד באורך).

ורבי ירוחם ליבוביץ זצ"ל ממיר, כתב בספרו 'דעת חכמה ומוסר' (ח"ב י) כדברים האלה: '... מה שמצינו הרבה פעמים בדבריהם, ביטויים חדים שלכאורה אין זה מתאים לחז"ל הקדושים, כגון מה שמצינו שאמרו זה לזה 'תרדא' וכדומה. וכן בדברי הראשונים ז"ל, מצינו להרמב"ן ז"ל שדרכו לייקר ולכבד את דברי הרמב"ם הקדוש כל כך. ומכל מקום אומר כמה פעמים על דבריו ז"ל 'הוסיף הבל על הבלים', וכהנה רבות.

ולפי דברינו – הרי זה פשוט. אצל חז"ל הקדושים היה הכל בתכלית הטהרה והקדושה, היו מריבים והיו אומרים דברי נזיפה זה לזה, אבל היה כל זאת בלי שום תערובת של 'קפאין', ה'טריפות' של דברים אלו אינו רק (=אלא) ה'קפאין', אבל כשהוא בתכלית הזיכוך והטהרה, אדרבה, 'אורייתא הוא דקא מרתחא ליה' (פירוש, הנזיפה והריתחא כשלעצמם יש להם מקום וקיימים הם גם אצל גדולים, ושליחתם אינה אלא כשהלב אינו טהור ורך, שאז יש בהם תערובת טומאה וארס. וזו כוונתו במשל ה'קפאין'. ראה שם בכל המאמר).

אמרו רז"ל (קדושין ל:): 'את והב בסופה' – מתחילה נעשו אויבים זה את זה ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה. והנה כשאמרו חז"ל שהם נעשים אויבים, הרי הם שונאים ממש בלי שום מליצות, ואיך זה נעשים לבסוף אוהבים – איך זה אפשר? אבל זהו סודו של דבר; כשהשנאה היא בלי 'קפאין', אין זה סתירה כלל להאהבה שאחר כך. בלי 'קפאין' אפשר להעשות שונאים ומיד אח"כ אוהבים...'.
עוד על הביטוי 'תרדא' – ע' בספר בן יהוידע ב"מ כ.

דף כו

'חתך ואחר כך קיבל – כשרה, קיבל ואח"כ חתך – פסולה... משום שמנונית... פרכסה ויצתה לחוץ וחזרה – כשרה' – קשה, מה יועיל שיחתוך את הרגל שיצאה, והלא כבר נפסל החלק היוצא, והדם שיצא כבר נתערב ככולה עוד לפני שחתך. והרי ממה שאמרו 'פרכסה ויצתה...'. מבואר שהבהמה נפסלת ביוצא גם קודם הקבלה?

ונראה ששני דינים יש בפסול 'יוצא'; האחד משום 'ובשר בשדה טריפה' – כל שיצא מחוץ למחיצתו נפסל, והדין הזה כולל כל בשר שיצא מחוץ למחיצתו ואף בשר חולין (ע' חולין סה. ועוד). ודין נוסף נלמד (להלן קא.) מ'ב'קדש פנימה' – ונראה שדין זה אמור רק לאחר שנעשית עבודה בקרבן, אבל השחיטה אינה עבודה (כדלעיל יד:) ולכך קודם קבלה אין שייך פסול זה.

ונראה נפקא מינה בין שני הדינים, לענין מה שלמדו (צו:): מיקדש – כל שפסולו בקודש הרי הוא מקדש אחרים להיות כמוהו, לפוסלו. וזה אין שייך אלא בדבר שפסולו בקודש, אבל לענין פסול 'ובשר בשדה טריפה' האמור גם בחולין – אינו מקדש את האחר להיות כמוהו.

והנה מה שאמרו שאם קיבל ואח"כ חתך פסול משום השמנונית שנפסלה ונתערבה בדם היוצא – צריך עיון מדוע ייפסל כל הדם משום תערובת השמנונית. ובתוס' כתבו משום גזירה שבמקדש שדם פסול אינו בטל ברוב. ולכאורה מצד הסברה נראה שאין שייך לגזור באופן זה. אלא נראה שהאיסור נובע מן הדין הנזכר, שכל שהוא פסול – פוסל האחר. וזה הרי לא שייך לפני קבלה כאמור. הלכך חתך ואח"כ קיבל – כשרה.

ואולם קבל ואחר כך חתך – פסולה, שהרי מאותה שעה חל דין פסול 'יוצא' של קדשים, והרי החלק היוצא אסר את הכל. ונראה שגם אם לא קיבל את כל הדם – נפסלה, כי מיד שהחל לקבל יש כאן כבר עבודה בכל הפר, ומיד עם תחילת הקבלה נפסלה ב'יוצא' ושוב נפסל הכל מדין 'יקדש להיות כמוהו' (וכר יצחק מו,א).

גם ב'בב תודה' הרבה לתמוה על דברי התוס' שאינו בטל ברוב משום גזירה. ונשאר ב'צע"ג'.
עוד על דברי התוס' שרק משום גזירה אינו בטל – יש מי שכתב שלפי שיטת המרדכי (בחולין פרק 'הזרוע'), שאין דין ביטול